

Scapania glaucocephala – en ny mossa för Dalarna och Sverige

Lennart Bratt

Det är ofta många tillfälligheter som samspelar då roliga växtfynd görs. Hösten 1995 gjorde jag en sådan överraskande upptäckt då jag fann en ny mossart för landet. Det hela började med att jag som så ofta blev uppringd av Rolf Lundqvist som med större upphetsning än vanligt berättade om ett fantastiskt gråalkärr som han hade stött på i Boda, Rättvik. Han hade här bland annat funnit den lilla busklaven späd brosklav *Ramalina dilacerata* som tillförne endast var känd från gamla litteraturuppgifter i Dalarna. Området måste kollas vidare uppmanade Roffe vilket resulterade i en senhöstvandring med honom och Janolof Hermansson.

Vid den exkursionen fick jag ögonen på *Scapania glaucocephala* (Tayl.) Aust. på dess första kända växtplats i landet. Mossan växte på en fallen sälgstam vars bark sedan länge lossnat och där veden på stammens ovansida invaderats av diverse vedkoloniserande mossor. På stammens sida var mosstäcket däremot glänsare, och där tilldrog sig en liten *Scapania* min uppmärksamhet. Mossan var mycket liten, även för att vara en *Scapania* samt bar groddkorn. Detta i kombination med växtplatsens exklusivitet fick mig att plocka fram kniven och skära av en flisa för en senare koll hemma vid mikroskopet.

De bruna groddkornen var tydligt tvåcelliga vilket fick mig att köra fast fullständigt i bestämningsnyckeln i Hallingbäck (1985). Vad passar bättre än att sända mossan till nyckelns konstruktör, tänkte jag. Det dröjde inte länge, så damp ett brev ned i brevlådan med ett grattis till fyndet av *S. glaucocephala*. För säkerhets skull har även Kell Damsholt som författar en kommande levermossflora för Norden kontrollerat belägget. Tomas har dessutom vid ett senare tillfälle besökt platsen för att bättre belägga fyndet.

Växten

S. glaucocephala borde av namnet att döma ha en blågrön färgton, men i verkligheten tycks den snarare vara gulgrön, vilket även påpekas av Frahm & Frey (1987). Arten är mycket småvuxen, högst 5 mm lång (mina ex 1-3 mm). Groddkornen är bruna och tvåcelliga, 7-9 x 16-19 µm stora. Arten tycks vara strikt bunden till död ved, vilket används som en nyckelkaraktär. Till samma substrat är de likaledes mycket småvuxna och sällsynta timmerskapania *S. apiculata* och mikroskapania *S. massalongi* knutna. Dessa skiljer sig dock bl.a. genom encelliga groddkorn.

Utbredning

S. glaucocephala var fram till 1942 endast känd från nordliga Nordamerika, men påträffades detta år i ryska Karelen (Buch & Fagerström 1945). Senare fynd föreligger så långt jag kunnat utröna även från Norge (muntl. från Lars Söderström via T. Hallingbäck) och tyska alperna (Frahm & Frey 1987). Arten är uppenbarligen mycket sällsynt över hela utbredningsområdet.

Växtplatsen

Förekomsten är belägen i en mycket särpräglad och sällsynt miljö, präglad av en märklig hydrologi och stark kalkpåverkan orsakad av underliggande silurkalk. Hydrologin utmärks av mycket stora vattenståndsvariationer, som medför att växtplatsen ömsom är uttorkad, ömsom står under meterdjupt vatten. Området genomflyts av en bäck som vidgas till ett säreget gråalkärr med stark sockelbildning, något som vanligen förknippas med klibbalkärr. Platsen har inte varit föremål för sentida skogsbruk, varför det finns ett stort utbud av död ved i varierande nedbrytningsstadier. Miljön är ett eldorado för krävande kryptogamer.

Vid ett senare besök noterade Tomas Hallingbäck bl.a. mossorna sumpmikromossa *Cephaloziella hampeana*, liten måntandmossa *Harpanthus scutatus*, rikkärrsskapania, *Scapania degenii* och kalkskapania *S. calcicola*. I lavväg hyser platsen bl.a. trådbrosklav *Ramalina trausta*. Intressanta kärlväxter är tex bunkestarr *Carex elata* och skuggviol *Viola selkirkii*. En smalnäbbad nötkråka lät vid besöket med synbar njutning sin näbb sjunka ner i den svarta myllan, på jakt efter okänt mums.

Skyddsaspekt

Det faktum att ovanliga och säregna miljöer ofta hyser sällsynta arter är ingen nyhet, men sällan är detta så uppenbart som i det lilla alkärret i Boda. Den omfattande listan över funna rödlistade arter motiverar ett starkt skydd mot skogsbruk och hydrologisk påverkan. Själva kärret är klassat som nyckelbiotop och äger numera s.k. biotopskydd genom Skogsvårdsstyrelsens försorg. Området ingår även i ett större område av riksintresse för naturvården och utredning pågår för ett vidare skydd för traktens höga naturvärden. Dessvärre är lokalen en mycket instabil miljö i det korta perspektivet, vilket visade sig efter ett blötsnöoväder som knäckte mängder med alar i kärret och till och med välte flera socklar. Här kurar *S. glaucocephala* på sin stock varifrån den förhoppningsvis kan klättra vidare till annat lämpligt substrat.

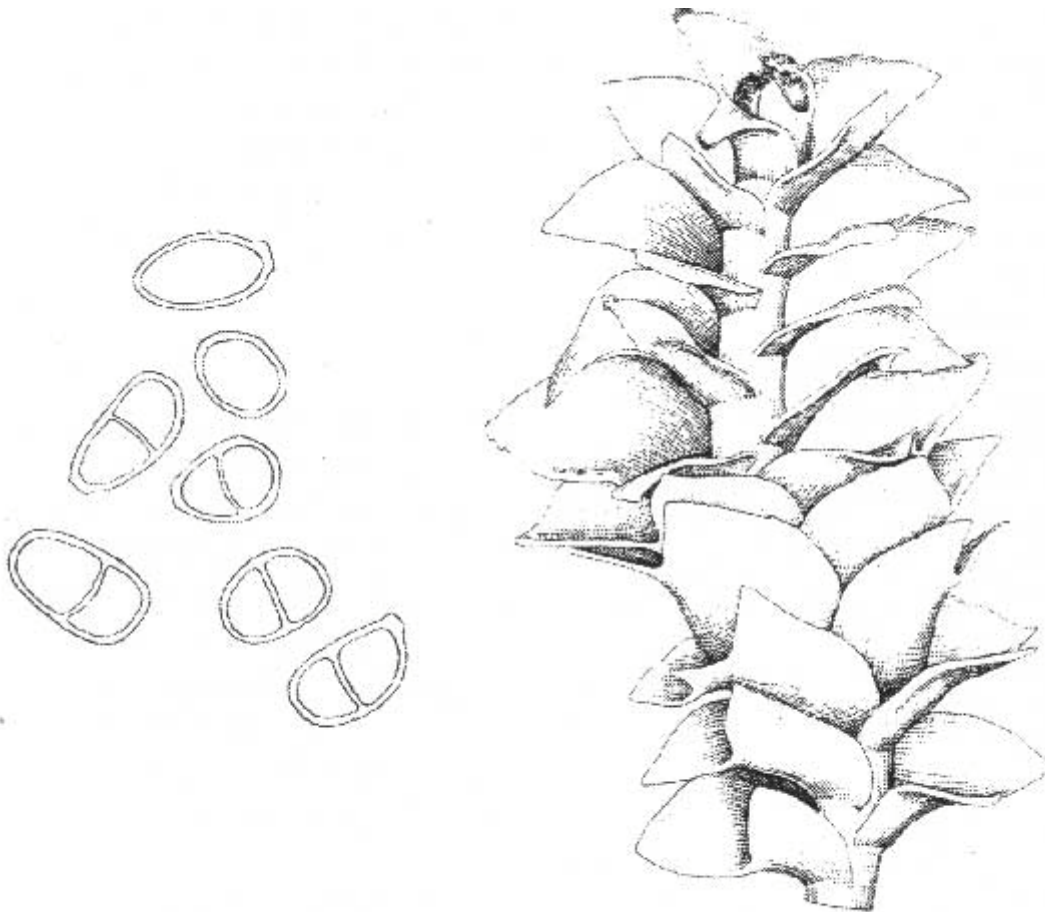
De små vedlevande Scapaniorna är alla mycket sällsynta och uppförda som akut hotade eller sårbara på rödlistan över mossor. Enligt Schuster (1974) torde dessa ha varit vanligare förr då skogsbruket ännu inte hunnit utplåna denna typ av miljöer. Detta skulle kunna förklara varför samtliga insamlingar från Nordamerika är från 1800-talet. Den katastrofala minskningen av död ved i skogs-

landskapet är väl idag för varje skogsbryolog den uppenbara förklaringen till många arters hotsituation. Att som liten mossa dessutom ha mage att ställa krav på tidvis av kalkhaltigt vatten översvämmad död och lagom murken ved – som *S. glaucocephala* – bäddar för bekymmer. Låt oss ändå hoppas att vi i all framtid får fortsätta räkna denna välkomna invånare till vår flora.

Tack till Rolf Lundqvist som uppmärksammade kärret i sitt idoga naturvårdsnit och som senare visade mig detsamma. Tack även till Tomas Hallingbäck för hjälp med bestämning, granskning av faktauppgifter samt uppmuntran.

Litteratur:

- Buch, H. & Fagerström, L. 1946: *Scapania glaucocephala* (Tayl.) Evans, ny för Gamla Världens flora. Memoranda Societatis pro Fauna et Flora Fennica 22. Helsingfors.
- Frahm, J.-P. & Frey, W. 1987: Moosflora. 2:a upplagan. Stuttgart
- Hallingbäck, T. & Holmåsen, I. 1985: Mossor – en fälthandbok. Stockholm
- Schuster, M. R. 1974: The *Hepaticae* and *Anthocerotae* of North America III. New York & London.

Scapania glaucocephala. Habitus samt de typiska groddkornen (gemmae).
Efter Schuster 1973.